FAKULTA
PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ
A PEDAGOGICKÁ TUL

Spravedlnost, pomsta nebo státní politika?

Problematika poválečné retribuce v oblastech bývalé Říšské župy Sudety

Cena IUS et SOCIETAS 2024/2025

Téma: Spravedlnost, pomsta nebo státní politika? Problematika poválečné retribuce v oblastech bývalé Říšské župy Sudety

Jméno a titul: Mgr. Zuzana Cilerová

Studijní program: Dějiny a společnost v moderní době (doktorský)

Škola: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická

Kontaktní údaje:

Adresa:

Telefonní číslo:

Email:

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem esej na téma: *Spravedlnost, pomsta nebo státní politika? Problematika poválečné retribuce v oblastech bývalé Říšské župy Sudety* zpracovala sama a uvedla jsem všechny použité prameny. Dávám souhlas s prvním zveřejněním své eseje vyhlašovateli soutěže nebo spolupracujícími institucemi v papírové či elektronické podobě.

V Turnově dne 31. 5. 2025

Úvod

V letošním roce si připomínáme osmdesátileté výročí konce druhé světové války. S jejím ukončením je neodmyslitelně spjata otázka poválečné retribuce, jejímž cílem bylo potrestat válečné zločince a kolaboranty. Byla to právě druhá světová válka a brutalita zločinů spáchaných během ní, které otevřely poprvé v dějinách otázku právního zakotvení jejich potrestání. Za účelem potrestání hlavních válečných zločinů a jejich strůjců byl zřízen Mezinárodní vojenský tribunál v Norimberku. Poválečnou retribuci řešily samostatně i jednotlivé země a výjimkou nebyly ani země české. Každý stát si vytvořil vlastní systém potrestání provinilců.

Retribuce v českých zemích probíhala odlišným způsobem než na Slovensku. V každém z těchto dvou celků se řídila vlastními právními normami, což bylo podmíněno rozdílnou válečnou zkušeností.

O nutnosti spravedlivého potrestání nacistických zločinců a zrádců hovořil během druhé světové války několikrát i prezident Edvard Beneš. Promluvil o ní mj. ve svém posledním projevu v Československé státní radě v Londýně dne 23. února 1945. Varoval tehdy před politickým ovlivňováním spravedlnosti: *„Budu usilovat o potrestání viníků – důsledně, rozumně, spravedlivě. Znáte mou zásadu: nejsem krvežíznivý, nechci proto mstu, ale chci spravedlnost. To je víc nežli msta. Jako všude i u nás doma budeme přede dvěma nebezpečími. První bude laxnost, omlouvavost, nezásadovost – proti té stavím pevnost, důslednost, ale rozvážnost a spravedlnost. Druhé nebezpečí je mnohem horší: neměřit všem stejně, ať jsou z kterékoliv třídy a z kterékoliv strany. Pro budoucnost národa je daleko důležitější, bude-li se měřit všem stejně, nežli provede-li se spravedlnost masově, na statisících, ale přitom nerovnoměrně a bude-li se to provádět stranicky. Pamatujte na všecko!“*[1]

Dočkala se skutečně tato slova prezidenta Edvarda Beneše svého naplnění? Stala se spravedlnost společným rysem v případech všech trestně stíhaných? Bylo skutečně „měřeno“ všem obviněným stejně? Podařilo se retribučnímu soudnictví zůstat nezávislým na politice? Právě nad těmito otázkami se hodlám zamýšlet v následujícím textu, přičemž pozornost bude věnována kauzám a problémům, s nimiž se musely potýkat především mimořádné lidové soudy (dále MLS) vykonávající působnost nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety. Cílem této práce

[1] BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X. S. 15.

není dané téma zcela vyčerpat, ale poskytnout do něj určitý vhled a upozornit na některé problematické – a v jistých případech snad až kontroverzní – aspekty, které považuji v daném kontextu za zásadní.

České slovo *retribuce,* vycházející ze svého latinského předka *retributio*, zahrnuje odčinění a nápravu, případně také odměnu a náhradu, podle novějších slovníků cizích slov ho lze rovněž vykládat jako právnický termín nesoucí význam *„stíhání zločinů, kterých se dopustili nacisté a jejich pomahači na československém lidu.“*[2] Domnívám se, že v retribučním soudnictví nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety můžeme nalézt všechny uvedené významy – od snahy o dosažení nápravy a odčinění až po *„odměnu“* nacistickým zločincům a jejich pomahačům. Výsledky mého dosavadního výzkumu naznačují, že zcela zásadní roli v této otázce sehrála vládní politika a její cíle, které od určitého okamžiku dostaly přednost před dosažením spravedlnosti. Můj dosavadní výzkum současně ukazuje, že problematika Říšské župy Sudety nebyla z hlediska centra a zákonodárce příliš sledována ani zohledňována. Na základě svých zjištění se domnívám, že důvodem jsou rovněž cíle státní politiky, které otázku Říšské župy Sudety, jejích specifik a rozdílných podmínek pro obyvatelstvo žijící v době okupace na jejím území transformovaly do podoby národnostní otázky „Češi versus Němci“.

Můj výzkum vycházel především z analýzy dat získaných z fondu Ministerstvo spravedlnosti (MS) uloženého v Národním archivu v Praze,[3] kde jsou uloženy zprávy přednostů a veřejných žalobců zhodnocující činnost jednotlivých MLS za celé tzv. první retribuční období, tedy období mezi lety 1945 a 1947.[4] Takto získaná zjištění byla komparována s poznatky z dalších pramenů a odborné literatury.

„Spravedlnost“ nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety

V českých zemích byly na základě prezidentských dekretů zřízeny mimořádné lidové soudy, Národní soud a trestní nalézací komise. Pro nás je v tuto chvíli nejpodstatnější tzv. velký retribuční dekret čili dekret č. 16/1945 Sb., na jehož základě bylo v českých zemích postupně

[2] *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1970. S. 371. ŠENKOVÁ, Silvia. *Latinsko-český, česko-latinský slovník.* 3. opr. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-143-8. S. 106. KRAUS, Jiří, PETRÁČKOVÁ, Věra. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9. S. 662.
[3] Národní archiv (dále NA), fond MS–dodatky.
[4] Po únorovém převratu v roce 1948 došlo k obnovení retribuce, a to na základě nového retribučního zákona vyhlášeného vládou 2. dubna 1948. Zákon č. 33/1948 Sb. obnovoval účinnost tzv. velkého retribučního dekretu a spolu s ním byl vyhlášen také zákon č. 34/1948 Sb. o revizi trestního řízení v některých případech provinění proti národní cti. Působnost dekretů se nyní vztahovala na celý stát, čímž byl ukončen dualismus právní úpravy retribuce. Jeho účinnost byla ukončena k 31. prosinci 1948. FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978−80−200−1838−0. S. 427, 437.

zřízeno 24 mimořádných lidových soudů, které sídlily v místech řádných krajských soudů. Nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety vykonávalo svou působnost 14 z nich. Věnujme nyní pozornost jejich stručné základní charakteristice.

Jako vůbec první MLS v českých zemích začal pracovat MLS v Brně, a to dokonce ještě před přijetím konečné podoby tzv. velkého retribučního dekretu, k čemuž došlo 19. června 1945, jeho účinnost pak započala 9. července téhož roku. Veřejný žalobce brněnského MLS začal pracovat již 25. května 1945 a první hlavní přelíčení proběhlo již 8. června. Takto překotná činnost zdejšího soudu byla podmíněna velmi vyhrocenými místními poměry. Již v květnu navštívila delegace brněnského místního národního výboru (MNV) tehdejšího ministra spravedlnosti Jaroslava Stránského, přičemž ho informovala o svých obavách z lynčování osob internovaných v brněnské věznici. Brněnský národní výbor by byl za účelem ochrany zajištěných v krajním případě nucen dopustit střílení do *„českého lidu“*. Vláda z popudu ministra Stránského pomohla vyřešit tíživou situaci tím, že bylo zdejšímu MLS a veřejnému žalobci umožněno zahájit svou činnost na základě původního londýnského dekretu. Nelze vyloučit, že ke zvýšené radikalizaci a protiněmeckým náladám v moravské metropoli mohl svým dílem přispět i prezident Edvard Beneš, který během svého projevu při návštěvě Brna 12. května 1945 hovořil mj. o nutnosti *„definitivního vylikvidování německého problému z republiky“*.[5] Nelze snad výzvy tohoto druhu vyřčené vrcholným politikem vnímat jako vměšování politického vlivu do otázky dosažení spravedlnosti?

Projevy vyhroceného nacionalismu a odporu vůči všemu německému lze pokládat za charakteristický rys prvních poválečných měsíců. Vyostřené nálady ve společnosti nezřídka ústily v akty násilí, které mnohdy stály za hranicemi tehdy platných zákonů. Ze strany vrcholných představitelů státu nebyla až na naprosté výjimky vyvíjena snaha mírnit nenávistné protiněmecké nálady. V projevech politické reprezentace a ve sdělovacích prostředcích byl záměrně exponován nacionální aspekt a zdůrazňovala se nutnost zbavit se nepřátelských menšin za každou cenu. Již ve svém prvním pražském projevu po svém návratu do Československa vyzýval Edvard Beneš k *„vylikvidování“* Němců a Maďarů. Podobně i Prokop Drtina, pozdější ministr spravedlnosti, ve svém prvním projevu v osvobozené zemi prohlašoval: „*Musíme začít s vyháněním Němců z našich zemí ihned, okamžitě, všemi způsoby, před ničím se nesmíme zarazit a zaváhat“*.[6] Stranou nezůstávali ani komunisté, kteří se rovněž stali

[5] BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu,* s. 48. PORTMANN, Kateřina. *Vyrovnání se s válečnými zločiny a zločiny kolaborace po druhé světové válce v Liberci*. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2024. ISBN 978-80-907464-9-7. S. 48.
[6] FROMMER, Benjamin. *Národní očista,* s. 71, 72.

horlivými podporovateli tzv. divoké retribuce.[7] Výroky a postoje politiků nebyly pouhým odrazem aktuálních nálad ve společnosti, nýbrž sledovaly jasný cíl. Posílení antiněmeckého radikalismu mělo pomoci k vyjádření skutečnosti, že soužití Němců s Čechy a Slováky v obnoveném Československu již není možné. To se mělo stát argumentem pro schválení odsunu Němců na postupimské konferenci.[8]

Mimořádné lidové soudy (s výjimkou již zmíněného MLS v Brně) začaly formálně fungovat až po vejití dekretu č. 16/1945 Sb. v platnost, tedy po 9. červenci 1945. V některých pohraničních oblastech začaly MLS projednávat první případy se značným zpožděním, až od zimy 1945/1946. Do té doby stihli příslušníci živelně vzniklých domobraneckých skupin zavraždit tisíce lidí a tisíce dalších podrobili týrání.[9]

Ze soudů vykonávajících svou působnost alespoň zčásti nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety zahájil jako první svou činnost MLS v Plzni, a to již 29. srpna 1945.[10] Brzy po něm následovaly také MLS v Olomouci, Hradci Králové, Chrudimi či Moravské Ostravě.[11] O něco později došlo k zahájení činnosti také u MLS v Opavě, České Lípě, Litoměřicích, v Klatovech a také v Novém Jičíně a Jičíně.[12] Na opačném konci pomyslného žebříčku se

---

[7] ARBUG, Adrian von, STANĚK, Tomáš, eds. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Díl II, sv. 1. Duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun" a počátky osidlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-71-2. S. 77–82. STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: 1918–1948*. Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9. S. 40, 41.

[8] Postupimská konference se konala od 17. července do 2. srpna 1945 a došlo během ní k uznání nutnosti „spořádaného a lidského" vysídlení německého obyvatelstva, které se dosud nacházelo na území Polska, Československa a Maďarska. Tyto země byly současně vyzvány, aby „zatím" zastavily další vyhošťování Němců. V této době však již byl masivní transfer německých obyvatel z jmenovaných států v plném proudu, a to především díky podpoře SSSR. Pro tuto fázi vysidlování německy mluvícího obyvatelstva z Československa realizovanou s absencí mezinárodního schválení se v historiografii vžilo označení divoký odsun. STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa,* s. 32, 35. BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o „transferu" Němců z Československa a z Polska.* Praha: Prostor, 2002. ISBN 80-7260-070-2. S. 353, 354. PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka. In: PAŽOUT, Jaroslav, PORTMANN, Kateřina, eds. *Spravedlnost, nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2022, s. 182–206. ISBN 978-80-7516-013-3. S. 183.

[9] Tamtéž, s. 61.

[10] BORÁK, Mečislav. Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky. In: BORÁK, Mečislav, ed. *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948*. Praha – Opava: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, s. 31–58. ISBN 80-86224-35-X. S. 20.
Vláda se ke zřízení tohoto soudu usnesla 24. července 1945 a první hlavní přelíčení před soudním senátem proběhlo 18. září 1945. ŽAMBERSKÁ, Jana. *Retribuční soudnictví – Mimořádný lidový soud v Plzni*. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2010. S. 57.

[11] Veřejný žalobce MLS v Olomouci začal pracovat 3. září 1945, u MLS v Hradci Králové 1. září, u MLS v Chrudimi 13. září a u MLS v Moravské Ostravě 15. září téhož roku. BORÁK, Mečislav. Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky, s. 6, 8, 16, 17.

[12] MLS v Opavě a České Lípě zahájily svou činnost 1. října 1945, MLS v Litoměřicích a Klatovech pak rovněž shodně 8. října, MLS v Novém Jičíně 15. října a MLS v Jičíně 30. října téhož roku. Tamtéž, s. 2, 7, 13, 14.

naopak nacházely MLS v Mostě a Liberci, které zahájily svou činnost až koncem roku 1945 a úplně posledním byl MLS v Chebu, jehož zahájení činnosti spadá až do února 1946.[13]

Z uvedeného je zřejmé, že prostá generalizace ve smyslu velmi brzkého či naopak velmi pozdního zahájení činnosti MLS v oblastech nad bývalou Říšskou župou Sudety není možná.

Určitým do značné míry společným jmenovatelem řady soudů vykonávajících působnost nad oblastmi bývalé Říšské župy Sudety byla řada problémů, s nimiž se tyto soudy musely vyrovnat. Pozornost bude nyní věnována fenoménům spjatým s tímto prostorem, které se buď samy o sobě nebo svými důsledky projevily jistým balancováním na hraně spravedlnosti a nespravedlnosti, a nezřídka tak nejen dnes, ale i ve své době oprávněně vyvolávaly určité kontroverze.

Problematickým se může jevit stíhání osob pro pouhé členství či v některých případech funkcionářství v řadě nacionálněsocialistických organizací podle § 2 a § 3 odst. 2 tzv. velkého retribučního dekretu.[14] Členská základna Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei, SdP) dosahovala v předválečném období počtu 1,3 milionů členů. Do NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) bylo v roce 1939 přijato bezmála 16 % obyvatel Říšské župy Sudety, přičemž tento počet stále stoupal. V dubnu 1943 zaujala Říšská župa Sudety s počtem 526 790 členů NSDAP v poměru k počtu obyvatel první místo mezi všemi říšskými župami.[15] Řada členů těchto organizací kromě samotného členství vykonávala i nějakou funkci, což bylo dostačující pro jejich odsouzení. Podobná situace panovala i v případě jiných organizací. Je však třeba připustit, že přestože část osob, které se dopustily členstvím či funkcionářstvím v nacistických organizacích provinění vůči tzv. velkému retribučnímu dekretu, padla v důsledku svého nasazení ve válce, bylo i tak množství stíhaných výrazně nižší, než by odpovídalo reálnému obrazu společnosti.[16]

BURDOVÁ, Michaela. *Mimořádný lidový soud v Klatovech*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Praha 2007. S. 24.

[13] Konkrétně MLS v Mostě zahájil svou činnost 30. října 1945, MLS v Liberci 28. listopadu téhož roku a v případě MLS v Chebu došlo k zahájení činnosti až 12. února 1946. BORÁK, Mečislav. Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky, s. 14, 15, 21.

[14] Dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In: *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*, Zákony pro lidi [online]. 1945, částka 9, [vid. 21. 5. 2025]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16

[15] ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-390-5. S. 116–119.

[16] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 185.

Především trestní postih osob obviněných z pouhého členství v některých nacistických organizacích jako bylo NSKK,[17] NSFK,[18] SA[19] a funkcionářů z NSV,[20] DAF[21] a NSF[22] a činovníků SdP a NSDAP od nejnižších funkcí, tedy vedoucích bloků (blockleiterů)[23] či blockhelferů umožnil stíhání řady osob, které se žádného dalšího trestného činu prokazatelně nedopustily, a tím výrazně zvýšit podíl Němců mezi všemi „proviněnými". Například podle přednosty MLS v Litoměřicích tato dekretem nastolená praxe snižovala MLS na úroveň *„policejního soudu"* a přísné tresty za tato provinění byly v rozporu s *„demokratickým smýšlením soudců z povolání i soudců z lidu"*.[24]

Důležitou roli v celé retribuci sehrál fakt, že koncepce československého retribučního soudnictví byla připravována paralelně s koncepcemi, které měly řešit přístup k nepřátelským menšinám včetně jejich vysídlení. Cílem státní politiky bylo dosáhnout vytvoření homogenního státu Čechů a Slováků. Transfer německého obyvatelstva byl schválen na postupimské konferenci v srpnu 1945 a tzv. organizovaný odsun započal v lednu 1946, ukončen měl být v listopadu téhož roku.[25] Vzhledem k tomu, že za odsunovou jednotku byla považována rodina, zůstávaly na území Československa statisíce lidí nemajících reálnou šanci na zařazení do

[17] Nacionálně socialistický motoristický sbor (Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps). Jeho úkolem bylo propagovat motorismus, ale současně plně podporoval výbojný program NSDAP. BORÁK, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*, s. 194, 195.

[18] Národněsocialistický letecký sbor (Nationalsozialistisches Fliegerkorps). Tamtéž, s. 198.

[19] Úderné oddíly (Sturmabteilung) byla polovojenská organizace vzniklá v roce 1920 přináležející k NSDAP. Obyvatelstvo v Sudetech projevilo po zabrání pohraničí na podzim 1938 mimořádný zájem o vstup do jejích jednotek a lednu 1940 bylo v sudetské župě zaregistrováno téměř 129 000 příslušníků SA. Členství v SA zároveň představovalo jeden z nejčastějších důvodů žaloby před MLS. HÖHNE, Heinz. *SS: elita ve stínu smrti.* Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3972-4. S. 83. ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě,* s.112.

[20] Nacionálněsocialistická organizace pro sociální výpomoc a dobročinnost (nebo také Nacionálně socialistická péče o blaho národa, Nationalsozialistische Volkswohlfart, NSV) byla organizace, která krátce předtím, než došlo k obsazení pohraničí, přichystala v jedenácti říšskoněmeckých městech v blízkosti československo-německých hranic potraviny a oděvy, aby bylo možné brát do péče uprchlíky a aby se zmírnila nouze v sudetoněmeckých oblastech. Při invazi do pohraničí postupovaly jednotky NSV za armádou a vydávaly jídlo. Pomoc probíhala i v období následujícím po okupaci. ZIMMERMANN, Volker. Sudetští Němci v nacistickém státě, s. 69–70. BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-1005-7. S. 230. BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu*, s. 181.

[21] Německá pracovní fronta (Deutsche Arbeitsfront, DAF) bylo sdružení zaměstnanců a zaměstnavatelů, které vzniklo v roce 1933 po zákazu odborů. Tamtéž, s. 180.

[22] Národněsocialistické ženské hnutí (Nationalisozialistische Frauenschaft, NS – Frauenschaft). Jednalo se o výběrovou organizaci ženských vůdkyň a jako složka NSDAP měla i odpovídající strukturu. MLS trestaly členství v ní vyšší sazbou pouze výjimečně. Tamtéž, s. 182.

[23] Blockleiteři byli nejnižší straničtí funkcionáři NSDAP, kteří zodpovídali za nejmenší organizační jednotku NSDAP – blok –, který byl tvořen zpravidla 40–60 domácnostmi. Ve větších blocích jim pomáhali blockhelfeři, kteří mívali na starosti dům či několik domů. Tamtéž, s. 173.

[24] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v Litoměřicích – skončení retribučního soudnictví (dále „skončení"), 9. 5. 1947, f. 2.

[25] STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2. S. 96–106.

oficiálně schváleného transferu.[26] Vystěhováni nemohli být ani jejich rodinní příslušníci, kteří mohli být do odsunu zařazení až po odsouzení dotyčné osoby. Ministerstvo vnitra si uvědomilo, že k vyřízení všech těchto soudních kauz nemůže dojít před ukončením tzv. organizovaného odsunu. S tím byly spojené také obavy, že *„bychom odsunuli antifašisty, a nacisti s rodinami by nám zde trvale zůstali“*.[27] Toto vše se stalo příčinou, proč se ministerstvo vnitra rozhodlo učinit zásadní krok, který se pro obviněné z členství v určitých nacistických organizacích jako byly např. SS, SA,[28] NSKK apod. stal naprosto přelomovým. Staly se jím tajné směrnice vydané ministerstvem vnitra 6. března 1946, které jasně upřednostňovaly vysídlení některých provinění Němců před jejich potrestáním. Směrnice upravovaly postup u provinění jmenovaných v tzv. velkém retribučním dekretu a umožnily v kauzách viníků z řad příslušníků určitých organizací upřednostnit vysídlení před trestním stíháním. Docílení národnostně homogenního státu tak dostalo přednost před dosažením spravedlnosti.[29] Za přečiny dané kategorie byly následně trestány převážně osoby ze smíšených manželství, které nepodléhaly odsunu, pracovaly jako odborníci v průmyslu a jejichž děti již často navštěvovaly české školy.[30]

Podle názoru přednosty MLS v České Lípě muselo být od počátku jasné, že stíháním všech členů organizací podle § 2 a všech činovníků strany (včetně těch nejnižších) dojde k přeplnění věznic a vzniknou tak problémy s ubytováním, stravováním a střežením internovaných, neboť bylo známo, že možnost odsunu bude časově omezena. Se skutečností, že takřka všichni Němci byli buď dobrovolnými nebo nucenými členy organizací, bylo dle jeho názoru možné počítat od začátku, stejně tak jako s faktem, že v zemi takto po odpykání trestu zbydou desetitisíce Němců. Kdyby byly tyto skutečnosti vzaty od počátku v úvahu, tak by dle jeho názoru bývalo nedošlo k *„trapným zkušenostem“*, kdy byl tentýž čin stíhán jako zločin a byl za něj uložen žalář v délce nejméně pěti let, zatímco později byla dána přednost odsunu před potrestáním, v důsledku čehož se obviněnému podařilo beztrestně vyváznout, a následně

[26] Podle ministerstva vnitra se jednalo o půl milionu osob, při započtení rodinných příslušníků by tento počet vzrostl až na jeden a půl milionu. PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 195.
[27] Tamtéž, s. 195.
[28] V případech obviněných z členství v SA sehrálo významnou roli rozhodnutí norimberského tribunálu o povaze této organizace. To se projevovalo tím, že pokud obžalovaní do SA vstoupili až po obsazení pohraničí, byli posléze osvobozováni. NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v Liberci – „skončení“, f. 2.
[29] CILEROVÁ, Zuzana. *Mimořádný lidový soud v Mostě v tzv. prvním retribučním období. Případy příslušníků SS*. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Liberec 2022. S. 20, 21. PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 193–195.
[30] JIŘÍK, Václav. *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*. Cheb: Svět křídel, 2000. ISBN 80-85280-68-X. S. 7, 8. KOČOVÁ, Kateřina. Příspěvek ke zhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů v prvním retribučním období (1945–1947). In: *Pax bello potior: sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, s. 299–322. ISBN 80-7083-816-7. S. 304, 305.

– po přechodném zastavení odsunu – docházelo k jejich opětovnému stíhání. I on tak hovořil o problémech, které vyplývaly ze změny související s prosazením primárního cíle státní politiky, jímž bylo dosažení „národnostně homogenního státu“ (což byl sám o sobě protimluv, protože tehdy již bylo nepochybné, že Češi a Slováci představují dva odlišné národy), který vyústil ve vydání již zmíněných tajných směrnic. Rozhodující roli v tom, jak bude s obviněným naloženo, tak sehrávala v podstatě náhoda: záleželo, kdy se daný případ dostal na řadu k projednání. Popsaná kolísavost soudní praxe podle přednosty českolipského MLS nestavěla retribuci do příznivého světla nejen z pohledu Němců, „*ale i přísedící z lidu ji těžko chápali nepříznivě kritisovali“*.[31]

Kritický postoj k průběhu poválečné retribuce neměli pouze aktéři retribučního soudnictví (soudci, veřejní žalobci), výhrady se objevovaly také v tisku a ve veřejném mínění. O tom, že výsledky retribuce byly již v jejím průběhu ze strany veřejnosti vnímány s určitou nevolí svědčí i projev ministra spravedlnosti Prokopa Drtiny z 20. února 1946. Reagoval tehdy na pro veřejnost i politiky překvapující skutečnost, že před MLS do té doby stanulo velké množství Čechů: *„ … nad faktem, že zatím lidové soudy vynesly více rozsudků smrti proti českým zrádcům než proti německým viníkům našeho národního neštěstí, je třeba se vážně zamyslit. Neboť nemůže být o tom pochyb a jistě v tomto shromáždění zástupců českého a slovenského národa není jediného, kdož by se mnou nesouhlasil v přesvědčení, že vlastním původcem našeho národního utrpení v době zvýšeného ohrožení republiky*[32] *nebyl plevel, který sám sebe vyloučil z národního společenství, nýbrž že to byli naši bývalí němečtí spoluobčané a že to byl konec konců celý německý národ. [Potlesk.] Byla by chyba a byla by nespravedlnost, kdyby se to nakonec neprojevilo i v celkové bilanci, s kterou činnost mimořádného lidového soudnictví bude ukončena.“*[33] Za jednu z příčin vzniklé situace považoval Drtina fakt, že řada osob německé národnosti na soudní řízení zatím čekala ve vězení nebo na svobodě. O tom, že k jejich odsouzení dojde a že se to následně projeví i v celkové bilanci, tehdy nepochyboval. Jeho očekávání se však nenaplnilo, a to zejména v důsledku vydání již zmíněných tajných směrnic. Vzniklá situace mohla jen těžko vést ke zlepšení veřejného mínění o poválečné retribuci…[34]

[31] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v České Lípě – „skončení“, f. 2.
[32] Počátek doby tzv. zvýšeného ohrožení republiky byl paragrafem 18 dekretu č. 16/1945 Sb. stanoven na 21. května 1938, tedy dnem vyhlášení všeobecné mobilizace. Její konec byl potom stanoven vládním nařízením č. 217 z 22. listopadu 1946 na 31. prosince 1946. BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu,* s. 33.
[33] 32. schůze Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé, 20. 2. 1946. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [vid. 23. 5. 2025]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032001.htm
[34] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka*,* s. 193, 194.

V souvislosti se stiháním bývalých členů SS, FS,[35] SA, NSKK a činovníků SdP a NSDAP od nejnižších funkcí přednosta českolipského MLS dále kriticky poukazoval na to, že v situaci, kdy *„všichni jen poněkud schopní mužové, zejména na venkově, kde nebylo válečně důležitých podniků průmyslových, byli na vojně, zbyli doma jen mužové choří a starci, kteří byli oněmi vedoucími bloku, buňky a místními vedoucími mnohdy na malých vesnicích, kde nebylo vůbec nebo jen několik málo Čechů. Stali se povětšině členy nacistických organizací a funkcionáři za okupace, krom členství v organisaci neb nejnižší funkce jim nebylo nic prokázáno vzhledem k tomu, že nebylo mnohde Čechů, jednalo se o Němce mezi Němci.“* Bylo by proto podle něj bývalo vhodnější, kdyby již od samého počátku retribuce byli stíháni jen vyšší, a tedy významnější činovníci strany a členové vyšších hodností v organizacích stíhaných podle § 2 tzv. velkého retribučního dekretu.[36]

V tomto kontextu je vhodné zmínit, že zatímco zpočátku byli funkcionáři vybíráni mezi nejvhodnějšími kandidáty a svou nabytou funkci následně vykonávali s nadšením, později docházelo často k přidělování funkcí mužům, kteří jako jedni z mála nebyli odvedeni na frontu. To se posléze celkem logicky projevovalo určitou pasivitou při výkonu povinností vyplývajících z příslušného funkcionářství. Zpočátku MLS tento fakt nijak nereflektovaly, v pozdější době – v souvislosti s poklesem radikality a rostoucí profesionalizací činnosti soudů – bývala reálná náplň činnosti obviněných v mnoha případech zohledňována.[37]

V této souvislosti lze uvést případ, na který upozorňoval přednosta českolipského MLS ve své závěrečné zprávě zhodnocující činnost zdejšího soudu za celé tzv. první retribuční období. Jednalo se o případ starce, který se v dubnu 1945 stal vedoucím bloku a jen jednou vybral od čtyř německých rodin příspěvky. Dekretem stanovenou minimální trestní sazbu ve výši pěti let odnětí svobody pokládal přednosta v tomto případě za příliš přísnou.[38]

Jiným jím uváděným příkladem byl případ ženy, která udala sousedku za to, že prodala bez povolení určité (nevelké) množství brambor. Z jejího udání již však nevyplynuly žádné důsledky. Ani v tomto případě nebyl dle přednostova názoru pětiletý trest žaláře úměrný

[35] Dobrovolná ochranná služba (Freiwillige Schutzsdienst, FS) byla pořádková (ordnerská) služba SdP, která měla oficiálně pomáhat při akcích SdP a při živelných pohromách. Celý útvar byl vycvičen po vzoru SA a SS a jejich úkolem bylo stavět se až do vstupu německého vojska na odpor proti Čechům a „vykonat na nich odplatu“. ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*, s. 54, 86, 87, 116, 400. KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk et al. *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. ISBN 80-86067-66-1. S. 109.
[36] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v České Lípě – „skončení“, f. 1.
[37] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 186.
[38] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v České Lípě – „skončení“, f. 2, 3.

provinění. Mnohdy neodůvodněné používání § 16, který umožňoval vynést trest nižší, než byla dekretem stanovená hranice, podle něj poskytovalo jedinou možnost, jak *„odstranit tuto příkrost zákona“*. Přednosta rovněž uvedl, že ve všech případech méně významných činovníků a členů organizací, kteří se více neprovinili, by podle úsudku soudců z lidu byla dostatečným trestem ztráta občanství, majetku a povinnost opustit území ČSR.[39]

Příliš vysoká hranice minimálních trestů se stávala častým terčem kritiky i řady dalších přednostů jednotlivých MLS. Paragraf 16 tzv. velkého retribučního dekretu umožnil vynést trest v určitých případech i pod určenou trestní sazbu, v některých případech mohlo dojít dokonce i k upuštění od potrestání. Jednalo se o případy, kdy bylo možné prokázat, že *„obžalovaný jednal s úmyslem prospěti českému nebo slovenskému národu nebo Československé republice či jejím spojencům nebo jinému obecnému zájmu, nebo že se pozdější činností zasloužil o osvobození republiky z nepřátelské moci, nebo o nápravu, nebo o zmenšení zla nepřítelem způsobeného a že po svém obrácení na cestě povinnosti už vytrval“*.[40] Dekret ponechával soudcům poměrně značný prostor na zvážení, co lze za takový vlastenecký čin pokládat a do jaké míry jej vzít v úvahu při meritorním rozhodování. Podle Frommera v některých případech našli soudci z lidu cestu, jak limity tzv. velkého retribučního dekretu obejít: jednoduše hlasovali pro trestní sazbu nižší než pětiletou, ačkoli právní předpis takovou možnost nepřipouštěl.[41] Stávalo se tedy, že byly vynášeny i rozsudky nižší, přestože nebyly splněny zákonné podmínky pro takové zmírnění.

Ale zpět k případům obviněných z členství v nacistických organizacích. Zavedená praxe jejich trestního stíhání se stala předmětem kritiky přednosty českolipského MLS také v tom smyslu, že retribuci údajně *„zdržovala“* a ve chvíli, kdy došlo k jejím úpravám (zde je opět řeč o tajných směrnicích a z nich vyplývajícím postupu vůči proviněným), bylo již podle jeho názoru *„ztraceno mnoho času“*, který by býval mohl být vynaložen účelněji na stíhání individuální viny v těžších proviněních. Retribuce by tak podle něj mohla být ukončena dříve[42]

[39] Tamtéž.
[40] Dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In: *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv*, Zákony pro lidi [online]. 1945, částka 9, [vid. 21. 5. 2025]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16.
[41] FROMMER, Benjamin. *Národní očista,* s. 131, 191.
[42] Edvard Beneš původně navrhoval, aby retribuce v českých zemích trvala pouhé tři měsíce, avšak tzv. velký retribuční dekret zřizoval MLS na dobu jednoho roku. Národní shromáždění jejich činnost později dvakrát (v červenci a prosinci 1946) prodloužilo. K ukončení tzv. prvního retribučního období tak došlo 4. května 1947. FROMMER, Benjamin. *Národní očista,* s.129, 130, 333. BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu,* s. 17.

a nejtěžší zločiny by *„došly odplaty“* rychleji a bez průtahů a nestávalo by se, že právě ti nejtěžší zločinci byli souzeni až v době, kdy se účinnost retribučního dekretu chýlila ke konci.[43]

K takovým případům patřila např. kauza Hildebranda Melzera, který byl od roku 1939 až do konce druhé světové války členem SD a do roku 1944 vedoucím pobočky (Außenstellenleiterem) v Žatci. Vyšetřovatelům se mj. podařilo zjistit, že Melzer byl již od roku 1939 ve spojení s vládními činiteli v Praze, zřejmě s členy protektorátní vlády. Mimo jiné byl nalezen dopis pojednávající o dřívějších schůzkách s Richardem Bienertem (protektorátním předsedou vlády a ministrem vnitra), jenž dle vyšetřovatelů dokládal Melzerovu činnost ve prospěch Německa na úkor Československa. Melzer byl 31. března 1947 odsouzen MLS v Mostě na doživotí. Skutečnost, že hlavní přelíčení jeho případu proběhlo přibližně měsíc před ukončením retribuce svědčí spolu s rozsahem vyšetřovacího spisu – v kontextu jiných případů – o mimořádné snaze vyšetřujících orgánů analyzovat jeho činnost v době tzv. zvýšeného ohrožení republiky a o rostoucí profesionalizaci MLS v průběhu retribučního období.[44]

Celkem specifický případ spjatý rovněž s Říšskou župou Sudety, který byl projednáván dokonce až 3. května 1947 – tedy pouhý jeden den před ukončením retribučního období – představuje kauza Fritze Köllnera. Köllner byl blízkým přítelem a spolupracovníkem K. H. Franka. Od prosince 1938 se stal poslancem říšského sněmu a v březnu 1939 zástupcem vedoucího Říšské župy Sudety Konrada Henleina. Později vedl úřad říšského pověřence práce. V květnu 1945 se mu podařilo utéct. Ačkoli byl posléze zatčen Američany, byl jimi pravděpodobně považován za běžného vojáka a poměrně brzy byl propuštěn na svobodu. Spolu s manželkou a synem žil potom nějaký čas ve Straubingu v Dolním Bavorsku v tehdejší americké okupační zóně, a to až do března 1946, kdy byl zatčen. Po několikaměsíční vazbě a vyslýchání byl identifikován jako hledaný válečný zločinec, do Československa byl však vydán a umístěn do vazby v pankrácké věznici až začátkem března 1947. Brzy na to, 24. dubna, na něj byla veřejným žalobcem podána žaloba. Dne 3. května byl MLS v Praze odsouzen k trestu smrti. On však podal záhy po vynesení rozsudku žádost o milost, kterou soud doporučil, a Köllnerův případ se tak stal jedním z mála,[45] kdy nedošlo k vykonání trestu smrti do dvou (respektive tří) hodin po vynesení rozsudku, jak bylo dekretem stanoveno. V dubnu 1949 mu byl trest snížen na doživotí a v květnu 1955 na 25 let. Během své jáchymovské internace se

[43] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v České Lípě – „skončení“, f. 1, 2.
[44] CILEROVÁ, Zuzana. *Mimořádný lidový soud v Mostě v tzv. prvním retribučním období. Případy příslušníků SS*. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Liberec 2022. S. 85–90.
[45] Především uvážíme-li, že některé rozsudky smrti byly vyneseny v nepřítomnosti, tedy v případech, kdy pachatel nebyl dopaden, popř. utekl během vazby.

Köllner dostal do hledáčku StB jako možný spolupracovník, přičemž ke spolupráci přistoupil prokazatelně v roce 1953. Motivací byl příslib jeho předčasného propuštění. Nejprve měl za úkol donášet na spoluvězně, později byl nasazen do SRN. Spolupráce s ním se však brzy ukázala jako nefunkční. Právě potenciál jeho využití pro rozvědné účely byl možným důvodem, který vedl k rozhodnutí oddálit a nakonec zrušit trest smrti, jemuž by se Köllner pravděpodobně nevyhnul, kdyby se před soud dostal dříve.[46]

O významném posunu „přísnosti" v kauzách obviněných z členství v nacistických organizacích svědčí také výsledky mnou realizovaného výzkumu v rámci bakalářské práce, v níž jsem se zabývala případy příslušníků SS souzených MLS v Mostě. Z členství z SS bylo u tohoto soudu obviněno celkem 229 osob. Jejich případy jsem rozdělila do jednotlivých let tzv. prvního retribučního období (tj. 1945, 1946 a 1947) a vypracovala k nim statistickou analýzu. Z ní vyplynulo, že v průběhu tzv. prvního retribučního období se výrazně měnil poměr odsuzujících a zprošťujících rozsudků. Zatímco v roce 1945 padl odsuzující rozsudek v necelých 67 % projednaných případů, následující rok to bylo v pouze přibližně 61 % případů. Ještě razantnější pokles odsuzujících rozsudků zaznamenáváme v roce 1947, kdy bylo mezi případy příslušníků SS odsouzeno jen přibližně 24 % případů. Počet odsuzujících verdiktů převyšoval zprošťující rozhodnutí pouze v prvních dvou letech retribuce. Uvedené údaje jsou přehledněji znázorněny v tabulce č. 1.[47]

Tabulka 1: Poměr zprošťujících a odsuzujících rozsudků mezi případy příslušníků SS u MLS v Mostě v letech 1945–1947

Rok	Počet zproštění	Procentuální zastoupení v počtu projednaných případů v daném roce	Počet odsuzujících rozsudků	Procentuální zastoupení v počtu projednaných případů v daném roce	Počet projednaných případů v daném roce
1945	2	33,3 %	4	66,7 %	6
1946	38	38,8 %	60	61,2 %	98
1947	22	75,9 %	7	24,1 %	29
Celkem	62		71		133

Tentýž trend je zřejmý rovněž z porovnání průměrné délky odnětí svobody v rámci tzv. prvního retribučního období. Zatímco v roce 1945 dosahovala průměrná délka tohoto trestu

[46] PORTMANN, Kateřina. *Vyrovnání se s válečnými zločiny a zločiny kolaborace po druhé světové válce v Liberci*, s. 108–113.
[47] CILEROVÁ, Zuzana. *Mimořádný lidový soud v Mostě v tzv. prvním retribučním období*, s. 36.

12 let, v následujícím roce to bylo již „pouhých“ devět let a jeden a půl měsíce a v roce 1947 již „pouze“ devět let. V rozhodnutích MLS v Mostě je tedy jasně patrný vývoj – a to ve prospěch obžalovaných.[48]

Svou roli v tomto vývoji mohlo sehrát několik faktorů. Mohlo to být jednak postupné opadnutí vyhrocených emocí a vášní, které byly bezprostředně po skončení války ve společnosti všudypřítomné. S postupem času také bledly vzpomínky na válečná utrpení a pozornost lidí se začala obracet jiným směrem. Vliv měl i vývoj názorů na závažnost a trestnost některých činů v závislosti na rozhodnutích Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku.[49] Zásadním způsobem do této věci zasáhly již zmíněné tajné směrnice ministerstva vnitra, které upřednostnily odsun Němců obviněných z členství v některých nacistických organizacích před jejich potrestáním. Mnou zkoumané případy příslušníků SS souzených MLS v Mostě proto představují ukázkový příklad, kde se toto nově zavedené opatření projevilo.[50]

Retribuce v českých zemích byla historikem Benjaminem Frommerem označena za jednu z nejpřísnějších v Evropě. Frommer tak usuzuje na základě počtů vynesených a vykonaných trestů smrti v českých zemích, které porovnává s jinými evropskými zeměmi. Na základě této analýzy zjistil, že české retribuční soudy poslaly v přepočtu na jednoho obyvatele na smrt výrazně více obžalovaných nežli v kterékoli jiné evropské zemi. Výjimku představovalo pouze Bulharsko, kde stalinistický režim zlikvidoval tisíce lidí ještě předtím, než druhá světová válka skončila.[51] Z tohoto pohledu se proto česká retribuce jeví jako jedna z nejpřísnějších v Evropě, ne-li na světě.

Domnívám se, že počty trestů smrti a procentuální „úspěšnost“ jejich vykonání, to vše v přepočtu na počet obyvatel země, nejsou jedinými doklady přísnosti české retribuce. Jako takový lze dle mého názoru chápat právě i fakt, že podle tzv. velkého retribučního dekretu bylo trestné funkcionářství, ba mnohdy i samotné členství v řadě nacistických organizací, a to i bez zjišťování reálné činnosti obžalovaných. Tato praxe umožnila vydefinovat významnou část německého obyvatelstva jako vinnou, a před soud se tak dostaly i osoby, které by souzeny být nemusely a v jiných evropských státech by trestně stíhány nebyly. Domnívám se, že právě tento

[48] Tamtéž, s. 40, 41.
[49] FROMMER, Benjamin. *Národní očista, s.* 184–186.
[50] CILEROVÁ, Zuzana. Případy příslušníků SS souzených Mimořádným lidovým soudem v Mostě. In: PEZDA, Jan, PUMPR, Pavel, eds. *Historie 2023. Sborník z 27. celostátní studentské vědecké konference konané 20. a 21. dubna 2023 v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2025, s. 149–165. ISBN 978-80-7599-478-3. S. 152, 153. PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 194, 195.
[51] FROMMER, Benjamin. *Národní očista,* s. 132–134.

fakt spolu se stanovenou minimální hranicí trestu na pět let odnětí svobody v kombinaci s absencí možnosti odvolání se proti rozsudku stavěl českou retribuci z hlediska přísnosti na přední příčky v Evropě.[52] Právě naprosté popření práva na odvolání představuje i podle Frommera hlavní příčinu rozporuplnosti a nespravedlnosti poválečné retribuce v českých zemích.[53]

K fenoménům, které zcela zásadním způsobem determinovaly podobu retribuce v pohraničních oblastech, a tedy i v oblastech bývalé Říšské župy Sudety, patří zcela nepochybně komplex odsunu původního německého obyvatelstva a souběžně probíhající osidlování obyvatelstvem nově příchozím. Mimořádné lidové soudy vykonávající působnost nad těmito oblastmi se tak musely vyrovnávat s řadou problémů s tím souvisejících. K nim patřily naprosto nesporně problémy personální.

Zatímco soudci z povolání představovali nejstabilnější skupinu soudního personálu z hlediska fluktuace, s mnohdy největšími personálními potížemi se naopak musela potýkat veřejná žaloba. Žalobci byli rekrutováni mezi státními zástupci, právníky, okresními soudci, advokáty, soudními čekateli nebo mezi rady finanční a politické správy. Právníků s potřebnými zkušenostmi a praxí byl ovšem nedostatek a mnohdy byli zaměstnáváni i výkonem jiné veřejné funkce. Tato skutečnost implikuje fakt, že práci žalobců vykonávali tito lidé nezřídka s poměrně rozdílným nasazením. Jejich řady byly proto často doplňovány či obměňovány. Kromě nedostatku žalobců se státní zastupitelství musela vyrovnávat rovněž s nedostatkem administrativních sil a výpomocných referentů. Soudci z lidu a veřejní žalobci byli jmenováni na základě návrhů okresních národních výborů a správních komisí z obvodu působnosti krajských soudů. Návrhy na jmenování ovšem velmi často přicházely se zpožděním, a to navzdory výzvám publikovaným v tisku i vysílaným v rozhlase.[54] V oblastech s výrazným zastoupením německého obyvatelstva mohl tento fakt přispívat ke zpoždění zahájení činnosti jednotlivých MLS.

Komplex odsunu spolu s migrací v širším slova smyslu se výrazně promítal i do samotných kauz. V souvislosti s odsunem totiž docházelo nejen k mizení pachatelů, jak uvedl např. tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina ve svém prohlášení v plénu Ústavodárného

[52] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 185.
[53] FROMMER, Benjamin. *Národní očista*, s. 130.
[54] JARKOVSKÁ, Lucie. *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku.* Praha: Prostor, 2008. ISBN 978-80-7260-206-3. S. 78, 79, 80.

národního shromáždění 29. května 1947,[55] ale mizely rovněž oběti a svědci a spolu s nimi i stopy po zločinech spáchaných během nacistické okupace, což výrazně ztěžovalo – a mnohdy až znemožňovalo – vyšetřování a následné potrestání těchto provinění. Na to upozorňoval např. přednosta MLS v Litoměřicích, který kriticky poukazoval na skutečnost, že mizení rozhodujících svědků v době předcházející zpracování spisu žalobcem a jeho předložení MLS, měla za následek, že řada závažných (dle jeho interpretace *„hrdelních"*) případů skončila zproštěním obviněných.[56]

Oblasti Říšské župy Sudety se v porovnání s vnitrozemím daleko více dotýkala problematika pobočných koncentračních táborů. V českých zemích, zejména v oblastech bývalého pohraničí odstoupeného Mnichovskou dohodou Německu, vniklo postupně podle Alfonse Adama 38 pobočných koncentračních táborů, které byly spravovány kmenovými tábory Flossenbürg, Osvětim a Gross-Rosen. Naprostá většina z nich se nacházela právě na území bývalé Říšské župy Sudety.[57] Před soudními senáty MLS se však objevovaly i případy, které se vztahovaly k násilí páchanému na osobách vězněných v koncentračních a vyhlazovacích táborech mimo území dnešní České republiky.[58] Část soudců z lidu označila za nedostatek tzv. velkého retribučního dekretu absenci ustanovení, kterým by bylo možno trestat právě týrání a mučení v koncentračních táborech. S tímto stanoviskem korespondoval i přednosta MLS v Liberci, který zákonodárcům vytkl, že dekretem nebylo postiženo pohlavní zneužití osob, a to provedené jakýmkoli způsobem v koncentračních táborech, ve věznicích či kdekoliv jinde.[59]

Lze konstatovat, že židovská problematika a otázka antisemitismu obecně mezi retribučními kauzami nijak významnou roli nehrály. Podle Mečislava Boráka se židovská problematika u většiny MLS objevila v méně než 5 % spisů. Domnívám se, že zásadní roli zde

[55] DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a národního soudu.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947. S. 12, 14.
[56] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v Litoměřicích – „skončení", 9. 5. 1947 f. 4.
[57] ADAM, Alfons. *Otroci Třetí říše: pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. Praha: GPlusG, 2016. ISBN 978-80-7515-042-4. S. 9, 11, 279–305, 322.
[58] Podle znění tzv. moskevské deklarace, která byla výrazným krokem k praktické realizaci společného mezinárodního potrestání válečných zločinců, měli být tito provinilci souzeni v zemích, kde se svých zločinů dopustili. Na základě tohoto stanoviska se Československu podařilo po skončení druhé světové války dosáhnout vydání řady osob. Mezi nimi nalezneme i výrazné osobnosti sudetoněmeckého hnutí, jako byli například K. H. Frank či jeho blízký přítel a spolupracovník Fritz Köllner. Později došlo ke zpřesnění popsaného ustanovení, podle něhož bylo nově možno trestat i osoby, které se dopustily zločinů sice mimo území státu, ale na jeho občanech. Jako klíčové se toto ustanovení ukázalo především v kauzách řady dozorců či kápů z koncentračních táborů. Například MLS v Liberci bylo díky tomuto opatření umožněno potrestat osvětimského kápa Maxe Wölka, jenž měl na svědomí desítky životů. PORTMANN, Kateřina. *Vyrovnání se s válečnými zločiny a zločiny kolaborace po druhé světové válce v Liberci,* s. 43, 44, 124, 126, 128.
[59] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v Liberci – „skončení", f. 1.

sehrála zmíněná skutečnost, že tzv. velký retribuční dekret nepojmenovával zločiny související s tzv. konečným řešením židovské otázky. Uvedené je paradoxně v určitém kontrastu s tím, že právě československá exilová reprezentace se aktivně zasadila o přijetí kategorie „zločinů proti lidskosti“ v rámci mezinárodního práva. Jediným paragrafem, jenž přímo tematizoval židovskou otázku, byl § 10, který umožňoval potrestání arizátorů. Ani on však při zhodnocení praxe nestavěl českou poválečnou retribuci v této otázce do příznivějšího světla. Kromě obviněných z členství v nacistických organizacích totiž na základě zmíněných tajných směrnic měly zůstat nepotrestány také osoby aktivně se podílející na arizaci, přičemž argumentace, jíž bylo toto opatření ze strany ministerstva vnitra podloženo, vyznívala značně absurdně: trestní řízení nemělo být zahájeno či mělo být zastaveno v kauzách těch, kdo *„nevykradli svěřené jim podniky, nýbrž naopak se o ně pečlivě starali a přivedli je k rozkvětu.“*[60] Na základě svého dosavadního výzkumu mohu uvést, že jsem se daleko častěji setkala se svědky-oběťmi zločinů ve spojitosti s koncentračními tábory z řad příslušníků českého národa nežli z řad židovského obyvatelstva.

K problematickým aspektům retribuce, s nimiž se můžeme setkat především v pohraničních oblastech, lze zařadit také zajištění podezřelých, kteří spáchali trestnou činnost v době tzv. zvýšeného ohrožení republiky mimo oblasti obnoveného Československa, a tedy za hranicemi působnosti jednotlivých MLS. Například analýzou spisů MLS v Liberci bylo zjištěno, že k zatčení osob, jejichž případy se MLS v Liberci zabýval, došlo nezřídka díky náhodě. Tato skutečnost s sebou nesla riziko, že nepotrestána mohla zůstat i velmi závažná provinění. V pohraničních oblastech se po skončení války začala objevovat celá řada osob bez trvalého bydliště, často s neúplnými či padělanými doklady totožnosti, někdy je i zcela pozbývajícími. Úřady tak o minulosti těchto lidí neměly žádné informace, a proto jejich případné zadržení bývalo mnohdy dílem náhody, přičemž iniciativa často vzešla ze strany jejich obětí. [61]

Takovým případem bylo i zadržení Maxe Wölka, který byl obviněn z týrání a ubíjení vězňů v pobočném pracovním táboře Auschwitz III (Monowitz či též Buna-Monowitz), kde byl sám internován pro kriminální trestnou činnost. Podle dobových svědectví zjištěných v rámci procesu u MLS v Liberci měl mít na svědomí 30 až 150 lidských životů. Wölk se po skončení druhé světové války na libereckém sekretariátu KSČ vydával za politického vězně v očekávání

[60] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 195, 196.
[61] PORTMANN, Kateřina. *Vyrovnání se s válečnými zločiny a zločiny kolaborace po druhé světové válce v Liberci*, s. 53, 54.

nejrůznějších výhod. To se mu však stalo osudným, neboť ve stejný okamžik se v místnosti nacházel i jeden z přeživších bývalých osvětimských vězňů, který ho poznal. Následující tři roky strávil Wölk ve vazbě, než ho v roce 1948 MLS v Liberci (v rámci tzv. druhé retribuce) odsoudil k trestu smrti.[62]

Mizení pachatelů, především politicky angažovaných osob a vysokých funkcionářů potvrdila analýza spisů MLS v Liberci, České Lípě, Mostě a Litoměřicích. Jako doklad této teze může posloužit také vyjádření přednosty MLS v Liberci v závěrečné zprávě o činnosti tamějšího soudu: „*Pouze jako charakteristiku uvádím, že u MLS v Liberci neprojednával se ani jediný případ politického válečného zločince, kromě poslance Sinna, kde byla postižena vina do roku 1937. Po většině šlo o příslušníky SS, SA, NSKK, dále funkcionáře strany NSDAP, SdP a NSV. Bylo také souzeno několik zločinů souvisejících* [s] *přepadem celních stanic na hranicích v září 1938 a později ve Freikorpsu, vynucování vyšších úkonů pracovních a udavačství. Žádný z těchto procesů neměl pozoruhodnějšího významu.*“[63]

Závěr

Brutalita válečných zločinů druhé světové války vedla poprvé v dějinách i k právnímu zakotvení jejich potrestání. Mezinárodní retribuce, reprezentovaná především tribunálem v Norimberku, dala základ mezinárodnímu právu a praxi, která umožnila ve druhé polovině 20. století a v 21. století postavit před soud osoby odpovědné za válečné zločiny a zločiny genocidy v řadě konfliktů.

Cílem poválečné retribuce bylo především dát výstrahu do budoucna, nikoli dosáhnout stoprocentní spravedlnosti – v tomto smyslu se k právě ukončené retribuci (po ukončení tzv. prvního retribučního období) vyjádřil začátkem července 1947 jak prezident Edvard Beneš, tak i tehdejší ministr spravedlnosti Prokop Drtina.[64] Dle mého názoru byla tato slova realitě daleko blíž nežli původní Benešovy proklamace, v nichž kladl na čelné místo dosažení spravedlnosti, přičemž zdůrazňoval požadavek, aby se „všem měřilo stejně“, který – jak se mi prostřednictvím této eseje podařilo ukázat – nakonec zůstal nenaplněn.

Aplikace některých konkrétních ustanovení tzv. velkého retribučního dekretu v praxi umožnila vydefinovat významnou část německého obyvatelstva jako vinnou. To z hlediska

[62] Tamtéž, s. 54, 124–128.
[63] NA, fond MS–dodatky, karton č. 1942, MLS v Liberci – „skončení“, f. 3.
[64] KOČOVÁ, Kateřina. Příspěvek ke zhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů v prvním retribučním období (1945–1947), s. 311, 312.

vnitrostátní i mezinárodní politiky posloužilo jako podklad pro vymezení se vůči Němcům a pomáhalo zvýšit opodstatněnost nutnosti jejich odsunutí, což mohlo následně posloužit jako jeden z argumentů při prosazování schválení tzv. organizovaného odsunu na postupimské konferenci.

Zejména trestní postih osob obviněných z pouhého členství, případně funkcionářství v některých nacistických organizacích umožnil stíhání řady osob, které se žádného dalšího trestného činu prokazatelně nedopustily, a tím výrazně zvýšit podíl Němců mezi všemi „proviněnými“. Klíčový zlom v problematice kauz osob obviněných z členství v nacistických organizacích nastal v souvislosti s vydáním tajných směrnic ministerstva vnitra 6. března 1946, které upřednostňovaly vysídlení některých proviněných Němců před jejich potrestáním. Cíle vládní politiky, jimiž bylo dosažení „národnostně homogenního“ státu Čechů a Slováků, tak dostaly přednost před dosažením spravedlnosti. Původní záměr potrestat obviněné bez ohledu na jejich etnický původ proto z obav, že dojde k zastavení odsunu, a v Československu tak zůstanou „nejvíce provinilí“ Němci, nakonec nebyl realizován.[65]

K problematickým aspektům poválečné retribuce v oblastech bývalé Říšské župy Sudety lze zařadit komplex odsunu a s ním spojené personální problémy, otázku mizení pachatelů i svědků válečných zločinů, zajištění zločinců, kteří spáchali trestnou činnost mimo oblasti obnoveného Československa či absenci opatření, která by umožňovala přímo trestat týrání a mučení v koncentračních táborech, jejich pobočkách apod. I tyto problémy vepisovaly do otázky dosažení spravedlnosti nesmazatelnou stopu.

Z dosavadního výzkumu vyplývá, že problematika Říšské župy Sudety a jejích specifik nebyla z hlediska centra příliš sledována, ani zohledňována. Poukazování na specifika Říšské župy Sudety a podmínky, v jakých během nacistické okupace žilo zdejší obyvatelstvo a z nich vyplývající problémy či kritika přílišné přísnosti či „nespravedlnosti“ se objevuje až zpětně v závěrečných zprávách přednostů a veřejných žalobců jednotlivých MLS. Domnívám se, že i tato skutečnost má s velkou pravděpodobností souvislost s prosazením primárního cíle státní politiky, jímž bylo dosažení národnostně „homogenního“ státu Čechů a Slováků. Problém rozdílnosti Říšské župy Sudety a vnitrozemských lokalit byl do jisté míry transformován do podoby národnostní otázky „Češi versus Němci“.

Na závěr bych si dovolila určitou citaci slov pronesených 11. června 1947 k nedávno ukončené retribuci ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou, jenž se odvolával na myšlenku vyřčenou

[65] PORTMANN, Kateřina. Retribuce v českých zemích a německá otázka, s. 193–195.

předchozího dne poslancem Vojtou Benešem: *„Říká se, že spravedlnost je slepá. Já se na to dívám tak, že spravedlnost není slepá, ale musí se chtít, aby nebyla.“*[66] Osobně bych na tato Drtinova slova reagovala otázkou: bylo skutečně před 80 lety z hlediska zákonodárce žádoucí, aby spravedlnost nebyla slepá?

[66] DRTINA, Prokop. *Na soudu národa,* s. 37.

Použité prameny a literatura

Archivní prameny

Národní archiv

Fond Ministerstvo spravedlnosti

Zákony

Dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In: *Sbírka zákonů a mezinárodních smluv, Zákony pro lidi* [online]. 1945, částka 9, [vid. 21. 5. 2025]. Dostupné z: https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-16

Tištěné prameny

DRTINA, Prokop. *Na soudu národa: tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a národního soudu.* Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1947.

Internetově dostupné prameny

32. schůze Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé, 20. 2. 1946. In: *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. [vid. 23. 5. 2025]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/032schuz/s032001.htm

Literatura

ADAM, Alfons. *Otroci Třetí říše: pobočné koncentrační tábory na území České republiky*. Praha: GPlusG, 2016. ISBN 978-80-7515-042-4.

ARBUG, Adrian von, STANĚK, Tomáš, eds. *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Díl II, sv. 1. Duben–srpen/září 1945: „Divoký odsun" a počátky osidlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-71-2.

BORÁK, Mečislav. Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky. In: BORÁK, Mečislav, ed. *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu: židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945–1948*. Praha – Opava:

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2002, s. 31–58. ISBN 80-86224-35-X.

BORÁK, Měčislav. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X.

BRANDES, Detlef. *Cesta k vyhnání 1938-1945: plány a rozhodnutí o „transferu" Němců z Československa a z Polska.* Praha: Prostor, 2002. ISBN 80-7260-070-2.

BREITFELDER, Miroslav. *Německá říše zasahuje: úřady, spolky, instituce a čeští Němci*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-1005-7.

BURDOVÁ, Michaela. *Mimořádný lidový soud v Klatovech*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Praha 2007.

CILEROVÁ, Zuzana. *Mimořádný lidový soud v Mostě v tzv. prvním retribučním období. Případy příslušníků SS*. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Liberec 2022.

CILEROVÁ, Zuzana. Případy příslušníků SS souzených Mimořádným lidovým soudem v Mostě. In: PEZDA, Jan, PUMPR, Pavel, eds. *Historie 2023. Sborník z 27. celostátní studentské vědecké konference konané 20. a 21. dubna 2023 v Ostravě*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2025, s. 149–165. ISBN 978-80-7599-478-3.

FROMMER, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978−80−200−1838−0.

HÖHNE, Heinz. *SS: elita ve stínu smrti.* Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3972-4.

JARKOVSKÁ, Lucie. *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku.* Praha: Prostor, 2008. ISBN 978-80-7260-206-3.

JIŘÍK, Václav. *Nedaleko od Norimberku: z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu v letech 1946 až 1948*. Cheb: Svět křídel, 2000. ISBN 80-85280-68-X.

KOČOVÁ, Kateřina. Příspěvek ke zhodnocení činnosti mimořádných lidových soudů v prvním retribučním období (1945–1947). In: *Pax bello potior: sborník věnovaný doc. PhDr. Rudolfu Andělovi, CSc*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2004, s. 299–322. ISBN 80-7083-816-7.

KRAUS, Jiří, PETRÁČKOVÁ, Věra. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0607-9.

KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk et al. *„Sudety" pod hákovým křížem*. Ústí nad Labem: Albis international, 2002. ISBN 80-86067-66-1.

Latinsko-český slovník. Praha: SPN, 1970.

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2.

STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa: 1918–1948*. Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9.

ŠENKOVÁ, Silvia. *Latinsko-český, česko-latinský slovník*. 3. opr. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-143-8.

PORTMANN, Kateřina. *Retribuce v českých zemích a německá otázka.* In: PAŽOUT, Jaroslav, PORTMANN, Kateřina, eds. *Spravedlnost, nebo pomsta? Potrestání válečných zločinců, kolaborantů a zrádců po 2. světové válce v Československu.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2022, s. 182–206. ISBN 978-80-7516-013-3.

PORTMANN, Kateřina. *Vyrovnání se s válečnými zločiny a zločiny kolaborace po druhé světové válce v Liberci*. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2024. ISBN 978-80-907464-9-7.

ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Argo, 2001. ISBN 80-7203-390-5.

ŽAMBERSKÁ, Jana. *Retribuční soudnictví – Mimořádný lidový soud v Plzni*. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň 2010.